

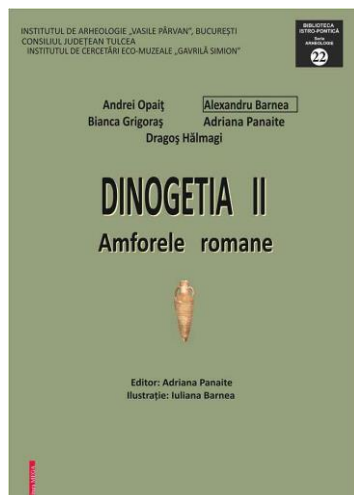
Andrei Opaïț, **Alexandru Barnea**, Bianca Grigoraș, Adriana Panaite, Dragoș Hălmași, *Dinogetia II. Amforele romane*, Editura Mega, Cluj-Napoca 2022, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 22, 180 p. + 105 pl. + 18 figuri incluse în text, ISBN 978-606-020-549-4.

Apărută în condiții grafice excelente, lucrarea este prima monografie asupra amforelor dintr-un sit arheologic de epocă romană din Dobrogea. Acest fapt trebuie subliniat, știut fiind că amforele, fiind ambalaje pentru trei categorii principale de produse (vinul, uleiul și peștele), reflectă cel mai bine relațiile economice dintre diverse zone geografice, relații care, analizate pe secvențe cronologice, pot fi puse în legătură cu evenimente istorice.

Volumul debutează cu un amplu *Studiu istoric introductiv* (p. 11-43), semnat de Alexandru Barnea și Adriana Panaite, foarte necesar pentru înțelegerea contextelor din care provine materialul analizat. În acest capitol sunt prezentate stratigrafia sitului, atât în *intra-* cât și în *extra muros*, evoluția din punct de vedere arhitectonic și unitățile militare care au staționat aici (detașamente din *Classis Flavia Moesica*, *Legio V Macedonica*, *Cohors I Cilicum*, *Cohors II Mattiacorum*). Dacă pentru perioada romană timpurie datele sunt sumare (situație caracteristică oricărui sit multistratificat), pentru cea romană târzie cunoaștem incinta cu turnurile și porțile, mai multe străzi și edificii publice și private (*praetorium*-ul, „casa romană”, o bazilică paleocreștină, un edificiu termal etc.). Pe scurt, sunt prezentate și așezarea civilă și necropolele, deoarece cercetările la obiectivele respective au fost de mică amploare. În acest context trebuie subliniat faptul că la Dinogetia numeroase compexe au fost afectate de locuirea mediobizantină.

Capitolul *Amforele romane timpurii și târzii de la Dinogetia* (p. 45-142) reprezintă esența lucrării și este datorat lui Andrei Opaïț și Biancă Grigoraș. Recipientele sunt clasificate după produsul transportat, perioadă (romană timpurie, respectiv târzie), zonă de producție, tip și variantă.

Amforele romane timpurii pentru vin sunt reprezentate prin vase locale (amfore de masă și ulcioare amforoidale), nord-pontice (*Zeest* 72/73, produse în teritoriul Chersonesului), sud-pontice (heracleene și sinopeene) și egeene, la care se adaugă trei tipuri necunoscute. *Amforele de tip Troesmis X* sunt tratate separat, deoarece prezintă numeroase variante ale profilului buzei, autorii afirmă că există mai multe ateliere,

probabil în vestul Mării Negre. Recipientele în discuție prezintă însă și o varietate de paste; pe baza acestora considerăm că centrele de producție trebuie căutate în special în nordul Mării Negre, deși nu excludem și o producție sud-pontică.

Vasele romane târzii pentru vin sunt prezente prin cele locale (amfore de masă), sud-pontice (majoritatea sinopeene și heracleene), egeene, cretane, nord-africane, siciliene și vest-pontice, la care se adaugă câteva recipiente cu origine necunoscută. Amforele LR 1, LR 3, LR 4, LR 5 și *Antonova 8*, deși au centre sau zone de producție cunoscute, sunt tratate separat.

Amforele vest-pontice *Kuzmanov XV*, *Kuzmanov XVI* și *Opaiț B V* puteau fi încadrate, alături de cele de masă la "locale" sau, mai corect, la "istro-pontice", deoarece sunt atestate, aproape în exclusivitate, în Scythia și Moesia Secunda, varietatea de paste indicând mai multe centre de producție. Vasele LR 4 și LR 5 trebuiau încadrate în aceeași categorie ("levantine"), deoarece toți specialiștii sunt de acord în legătură cu originea acestora. În privința recipientelor *Antonova 8* (care ar trebui încarate în tipul *Antonova 9*), deși nu excludem și o producție ciliciană, remarcăm numărul mare al acestora în sudul Cretei, la Gortina, unde sunt considerate locale. *Amforele siciliene de tip Keay 52* au fost produse, în special, în Calabria.

Amforele pentru ulei sunt atestate prin trei tipuri romane timpurii (două egeene și unul cilician) și zece romane târzii (două egeene, unul levantin, șase nord-africane și unul hispanic).

Amforele pentru pește sunt prezente la Dinogetia printr-un tip timpuriu nord-pontic și unul târziu, hispanic. Numărul mic de astfel de recipiente se explică prin poziția sitului, peștele fiind procurat de pe plan local. Amforele hispanice pentru pește romane târzii nu trebuie să ne surprindă, acestea fiind atestate și la Beroe și Argamum; la acestea se adaugă amforele betice pentru ulei *Keay 23*, mai răspândite în zonă. La amforele pentru pește trebuiau incluse și o parte din cele de tip *Spatheia* (considerate de autori pentru vin); este vorba de cele de mici dimensiuni (tipul *Keay 26* – vezi nr. 1326 și 2112 în catalog), utilizate pentru transportul *garum*-ului.

Lotul de amfore de la Dinogetia, deși relativ puțin numeros raportat la amploarea cercetărilor, aduce informații importante legate de tipologie și de relațiile economice ale centrului dunărean. Numărul poate fi explicat și prin modul de prelevare și sortare al artefactelor (unele complexe medievale perforând nivelurile anterioare) sau prin „rătăcirea” unor recipiente cu prilejul mutării prin diverse depozite. Pentru ultimul aspect, putem să aducem ca argument unele piese întregi publicate sau citate de noi. Un tip de amfore atestat la Dinogetia, Beroe, Tyras și Odessos, despre care Al. Mincev susține că a fost produs în ultimul centru în sec. IV-

V, nu se regăsește în catalog¹⁷. O piesă considerată medievală deoarece a fost descoperită într-un bordei¹⁸, ce se încadrează în tipul Kuzmanov XIII, tip datat între sfârșitul sec. V și începutul sec. VII, atestat la Capidava și pe litoralul pontic (de la Tanais la Sinope) și care are atelierele de producție cunoscute (la Demirci) nu e prezentă, de asemenea, în lucrare¹⁹.

Deși cele mai numeroase amfore pentru vin romane timpurii sunt cele produse în atelierele heracleene (fiind atestate prin toate variantele), cantitatea transportată în acestea la Dinogetia e mai mică decât cea din vasele nord-pontice, cele din urmă având capacitatea mult mai mare. Surprinzător e numărul relativ mare de recipiente *Zest* 72/73. Următoarea regiune exportatoare de vinuri în centrul de pe *limes* e cea egeeană. Nu trebuie neglijat nici vinul local, depozitat în ulcioare amforoidale sau amfore de masă.

În perioada romană târzie predomina vinul egeean, transportat, în special, în amforele burduf, urmat de cel cilician, local și siro-palestinian. Acest fapt nu poate fi explicat decât prin dimensiunile lotului. În toate siturile din zonă în care amforele au fost studiate exhaustiv recipientele ciliciene *LR 1* predomină de departe, atât ca număr de exemplare, cât și ca volum de produs transportat.

Oleul era importat, aproape în exclusivitate, din zona egeeană. O mică cantitate provenea din Cilicia în perioada romană timpurie, respectiv din nordul Africii în cea târzie.

Oleul era principalul produs transportat în amfore la Dinogetia, reprezentând două treimi din volumul mărfurilor, acesta fiind urmat de vin, care era produs, într-o oarecare măsură, pe plan local. Peștele de import deținea un rol insignifiant în economia Dinogetiei.

Remarcabil este capitolul *Ștampile, dipinti și graffiti* (p. 143-156), realizat de Dragoș Hălmași. Aproape toate inscripțiile de pe amforele de epocă romană constau în dipinti și graffiti și sunt dificil de descifrat datorită scrierii cursive, motiv pentru care deseori sunt ignorate de cercetători. În lotul de la Dinogetia, din cca. 120 de inscripții doar patru sunt ștampile.

Piese sunt ordonate pe baza tipurilor de amfore, nu de inscripții. Inscripțiile care au putut fi descifrate conțin indicații referitoare la capacitatea vasului, la produsul conținut, antroponime (producători sau comercianți), invocații sau simboluri creștine. O piesă este un ostrakon pe care a fost înscrisă o listă de distribuție, iar alta conține un graffito din cinci rune, ceea ce demonstrează existența unei comunități de limbă germanică în zonă.

¹⁷ Ștefan 1937-1940 (1941), 412, fig. 17/2; Paraschiv 2006, tipul 9, p. 33 cu bibliografia.

¹⁸ Barnea 1967, 264, 266, fig. 159/3.

¹⁹ Paraschiv 2006, tipul 16, p. 40-41 cu bibliografia.

Rezumatele consistente în limba engleză de la sfârșitul fiecărui capitol, bibliografia (care conține aproape toate titlurile necesare unei astfel de contribuții), planșele (93 cu desene – profile de vase, cinci cu fotografii ale inscripțiilor și șapte cu mostre de pastă) și figurile din text (hărți, planuri, profile ale săpăturilor, fotografii) întregesc această lucrare, care, cu toate observațiile noastre, reprezintă un exemplu pentru alte colective de pe șantierele arheologice de perioadă clasică.

BIBLIOGRAFIE

- Barnea, I. 1967, *Ceramica de import*, în Ștefan, Gh., Barnea, I., Comșa, M., Comșa E., *Dinogetia I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța – Garoăn*, București, 229-276.
- Paraschiv, D. 2006, *Amfore romane si romano-bizantine în zona Dunării de Jos (sec. I – VII p. Chr.)*, Editura Fundației Axis, Iasi.
- Ștefan, Gh. 1937-1940 (1941), *Dinogetia I. Risultati della prima campagna di scavi* (1939), *Dacia* 7-8, 401-425.

Dorel PARASCHIV

Institutul de Cercetări Eco-Muzeale "Gavrilă Simion",
Str. Progesului, nr. 32, 820009, Tulcea, Romania